

МОРАЛЬНА ЦІЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В РАННІЙ ПОЕЗІЇ П.ТИЧИНИ

Еволюція духовного світу ліричного героя П.Тичини раннього періоду творчості - явище надзвичайно складне і багатогранне. Прагнення поета знайти якомога адекватніші художні, образно-емоційні відповідники правді епохи було глибоко закоріненими в особливості його світосприймання цілим комплексом автобіографічних чинників.

"Блакить мою душу обвіяла..." – цей вірш, який, на жаль, не ввійшов до жодної збірки П.Тичини (може, це і закономірно), можна вважати епіграфічним стосовно морального кодексу молодого поета. З драматичних висот сьогодення особливо стає помітним внутрішній дисбаланс, душевне сум'яття лагідного, чутливого до краси і гармонії митця, який надзвичайно тонко передчував трагічні події, що судилися його народові в епохальних катаклізмах.

Яскраві особистісні риси психічного складу й характеру: чутливість і тонкість сприймання навколишнього світу, висока одухотвореність, ліричність (у первісному значенні цього слова), гуманність, тонке відчуття органічного єднання людського єства з матеріальною світобудовою - послугували основою цілісного духовного світу поета і його ліричного героя вже у збірці "Сонячні кларнети":

Горе?.. біль? – як жарт мине.
Скільки сили молоді!
Чи ж моя рука здригне,
Що йде битись без озброї?

Безперечно, поцінуємо сьогодні це морально-громадянське кредо юного Тичини як певний прояв вікового максималізму, проте сумнівам не підлягає, що "битись без озброї" - то сутність розуміння поетом людських стосунків у світобудові Всесвіту. І сутність ця – глибоко гуманна.

Та в процесі неблаганних суспільно-історичних катаклізмів початку ХХ століття поступово і невідворотно в цій гармонійній цілісності починають відбуватися дисонансі трансформації. Найочевидніше вони виявляються в процесі первісного художнього осмислення Тичиною революції, гуманістичного призначення революційних змін, ідеалів та їх практичного здійснення, втілення.

Зростаючий дефіцит гуманізму непокоїть митця найбільше. Як відомо, Тичина і літераторів застерігав від надмірної групівщини, передусім від непомірного захоплення політичними тезами і революційною плакатністю. Болісні шукання гармонії в суспільному житті знаходять якнайадекватніше віддзеркалення в поезії. Дві поетичні мініатюри з "Сонячних кларнетів" – "Одчиняйте двері" та "По хліб шла дитина" - можна поцінувати як незаперечне свідчення болісних духовних пошуків митця в подоланні відчутної трагічної дисгармонії як у власному внутрішньому світі, так і в моральній оцінці складних суспільно-політичних процесів.

Одчиняйте двері —
Наречена йде!
Одчиняйте двері -
Голуба блакить!
Очі, серце і хорали
 Стали,
 Ждуть...

У зачині - первинне моральне кредо поета в апофеозі образно-асоціативного вираження. Сьогодні вже очевидно: чим глибшими були моральні потрясіння, які переживала душа митця, тим високохудожніші поетичні шедеври, непідвладні політичній кон'юктурі, являв він світові. Стиснута сконденсованість образно-почуттєвої пружини першої строфи досягає максимуму. Тим болючіше б'є вона навідліг, розпрямляючи свою енергію далі:

Одчинились двері
-Горобина ніч!
Одчинились двері —
Всі шляхи в крові!
Незриданними сльозами
 Тьмами
 Дощ.
 /1918/

Відтворення кривавої правди епохи тут відбувається ще на почуттєвому, сенсорному рівні бачення глобальних, апокаліптичних у своїй сутності картин. Це своєрідне відчуттєве образно-асоціативне узагальнення. Бо ж іще набагато раніше Тичина глибоко усвідомлено сприймав епохальні катаклізми через призму цінності, унікальної вартості окремої людської істоти - не багатомільйонних безликих "народних мас". І від того, що душа поета болісно корчилася від відчуття й усвідомлення аморальності будь-якої смерті, знищення людського життя і не знаходила виправдання крові в офіційних політичних інсинуаціях, вона з болю і мук породжувала неперевершені поетичні шедеври:

По хліб шла дитина - трояндно!
: тікайте! стріляють, ідуть.
Розкинуло ручки – трояндно...
Ні бога, ні чорта - на бурю!
: гей, стійте! знайдем і в церквах.
Знялось гайвороння – на бурю...
 Серпень 1917

Яка страшна моральна прірва пролягла між цим трактуванням смерті людської як втрати вселенського масштабу із тими риторичними запитаннями, що Тичина безапеляційно поставить у 1921 році: "Що ваші сльози і зойки і крик? Що всі драми землі в трагедії Космосу?.. Що земля, як не крапка? І вся людськість хіба не єсть інфузорії" ("В космічному оркестрі").

Тоді, у серпні 1917-го, сама трояндова, чула і ніжна душа поета ронила свої тремтливі пелюстки під суховієм, під огненним вітром. Саме тоді Тичина

сповідався: "Стріляють серце, стріляють душу - нічого їм не жаль" і болісно запитував, не сподіваючись на відповідь: "Хто ж це так із тебе насміється смів? Хто у твоє серце ніж загородив? ", "На кого завзявся Каїн? ", "До кого говорить? Блок у могилі. Горький мовчить". Митець сам уже спромігся на відповідь, на безкомпромісний моральний присуд: "Ждали ми героя, а встав свинопас". Морально-етичні акценти тут цілком очевидні, так само, як і у відомій "Антистрофі" - "Грати Скрябіна тюремним наглядачам - це ще не є революція".

Пізніше Тичина напише у щоденнику: "Ночами божеволію, буде мені й нужди, і горя, і сліз, і смертей. А зараз я хочу жити, бо тільки так увесь розцвіту". Що ж, цілком природна, об'єктивно вмотивована ситуація. Однак первісна совісність і надчутливе адекватне світосприймання, може, інколи навіть спонтанно забезпечували гостру конфронтацію у моральному світові поета та його ліричного героя. Тичина так жадав добра, справедливості й гуманності в суспільстві, та теорія класової боротьби інспірувала все нові й нові жертви: "То ж сокирі брали, щоб у крові погріть. І йшли брат на брата однімати, ділити...".

В офіційно відібраній для друку поезії П.Тичини початку 20-х років реальні оцінки соціально-політичних трагедій, які кривавим фарсом розігрувалися в Україні, перебували ще тільки на рівні морально-етичних сентенцій, до того ж закодованих у глибинних пластах новітньої образності, набагато таємничішої і непіддатливішої для розуміння, ніж принадне своєю доступністю "На майдані коло церкви..." Тож закономірний і рівень їхньої функціональності протягом десятків років.

Тичина періоду "Сонячних кларнетів" болісно роздумує, сумнівається, емоційно вразливо реагує на все, що відбувається в суспільстві. Його поезія природи цього часу теж переконливо свідчить про те, як у гармонійно цілісну, одухотворену картину "осяйної блакиті", суголосу духовно врівноваженому світові ліричного героя, починають поступово, але невблаганно вкраплятися залізні, божевільні шуми, громи; день стає "залізним", вітер - "вороним", зелена неділя - сумною, волошки - смутними, дощ - краплями крові, бо - "Смерть шумить косою!".

Зрештою, в циклі "Скорбна мати" знаходимо болючі, апокаліптичного характеру художні свідчення того, як душа поета, добра й гуманна, чиста в своїй людяності, бентежно чуйна до краси матеріального буття, сповнена жадання духовної гармонії, корчійними страдницькими порухами намагається відновити втрачену внаслідок гострого відчуття абсурдної жорстокості реального світу моральну цілісність: "Не будь ніколи раю у цім кривавім краю". Сьогодні, коли в гострому зіткненні різних поглядів на творчість П. Тичини значною мірою переоцінюється його поетичний доробок, стає найочевиднішим те, що цей цикл варто сприймати не як факт настроїв тимчасової розгубленості, а як апофеоз трагедії геніального поета, яка полягала в деформації його таланту:

Не місяць, і не зорі,

І дніти мов не дніло.
Як страшно!.. людське серце
До краю обідніло.

Дозволимо собі нагадати, як раніше трактувалися ці рядки радянським літературознавством: "Тривога гуманіста, розгубленість недавнього мрійника вилилась тут в образи, здатні й досі вражати своєю емоційною силою. Але суб'єктивна правда переживань поета різко розбігалася, в даному разі з правдою історичною. Не "обідніло" народне серце, а вперше в історії розцвіло вогнями революційної героїки, вогняна свободи і боротьби! Проте перед очима Тичини в паси "Скорбної матері" стояли, головним чином, жертви і втрати ... Брехлива ворожа пропаганда, що збуджувала громадську війну на Україні як "національну руїну", багато в чому посилювала внутрішнє сум'яття поета /Новиченко Л. Поезія і революція.- К., 1979. - С.163/.

На нашу думку, "Скорбна мати" – це адекватне вираження кризисного стану особистості ліричного героя, самого поета, що втратив моральну, духовну цілісність.

Найповнішою мірою стан морального сум'яття поета знайшов свій вияв у збірці "Замість сонетів і октав", переважна більшість віршів з якої були написані протягом 1918 року. Класична критична оцінка цієї збірки зводилася до того, що це "лише певний документ часу, свідчення тимчасової ідейної кризи, пережитої поетом в пору його революційного становлення" /Новиченко Л. Поезія і революція. - К., 1979. – С.166/.

Справді, ця книжка - суцільна полеміка поета з самим собою. Іноді до Тичини приходило розуміння того, що "трагічна", часом справді жорстока "лірика" сучасності - це ж для майбутнього, для його справжньої людяності і справедливості: "Творці революції здебільшого лірики. Революція єсть трагічна лірика, а не драма, як то подекують. Евое! За плугом ходити наші нащадки готуватимуться не менш, як зараз готуються в балетній студії. І на людину, що не вмітиме пісні, дивитимуться як на справжнього контрреволюціонера".

За оцінками радянської критики, збірка "Замість сонетів і октав" свідчила про нерозуміння поетом істотних сторін революційної дійсності і насамперед - неминучості гострої класової боротьби. Стверджувалось також, що головним предметом непорозумінь для Тичини, як і для деяких інших представників старої інтелігенції, виявилось питання про революційне насильство. Указувались і причини, які спонукали поета до тяжких роздумів і морального сум'яття. Ними виявились "ідеї і принципи абстрактного "надкласового" гуманізму, такі характерні для певної частини старої інтелігенції, вихованої на розпливчатих загальнодемократичних і загальнолюдських ідеалах" /Новиченко Л. Поезія і революція ..., С.165/.

Полишимо питання політичної, класової детермінації поезії П.Тичини цього періоду для іншої розмови і підкреслимо, що стан морального дискомфорту ліричного героя в збірці "Замість сонетів і октав" доходить до катастрофічної межі. Увесь емоційно-образний фон - драматичний, насичений похмурими асоціативними рядами невизначеності, тривоги, неспокою. Уже

перші рядки книжки промовисто вказують на душевний стан ліричного героя, створюють відповідне емоційне тло:

Уже світає, а ще імла...

На небі зморшка лягла.

- Як зайшла ж мені печаль! /Тичина П. Замість сонетів і октав. - К., 1920. - С.7. Далі посилаємося на це видання в тексті/.

"Замість сонетів і октав" - це суцільне протистояння ідеології класової боротьби і загальногуманістичних ідеалів, які сповідував Тичина в той час, коли лилися ріки крові. "Жорстокий естетуме! - й коли ти перестанеш любити з перерізаного горла?" - з відчаєм запитує поет і відразу відповідає: "Університет, музеї й бібліотеки не дадуть того, що можуть дати карі, сірі, блакитні..." /10,11/.

Збірка закінчується трагічним риторичним запитанням: "Хіба й собі поцілуватим пантофлю Папи?". У ньому відчувається катастрофічний духовний злам поета і його ліричного героя, приречена готовність до моральних компромісів.

Як відомо, ці компроміси сталися в творчій біографії Тичини.

З часом, як стверджує М.Жулинський, сумніви і тривоги Тичина "переборює, бо ідеї соціалістичної революції йому органічно близькі, внутрішньо вистраждані, єдиносповідвані" / Жулинський М. Из забуття – в безсмертя. – К., 1990. – С. 241/.

Так, згодом моральна цілісність буде відновлена (в усякому разі в офіційно пропагованих віршах), але вже в іншій, деформованій, сутності, далекій як від первісної гармонійності, так і від її високохудожнього, справді мистецького втілення.